

200 éve született Kossuth Lajos

DÉNES IVÁN ZOLTÁN

A közösség ügye és a szabadság ügye

KOSSUTH NEMZET- ÉS SZABADSÁG-ÉRTELMEZÉSE*

I.

A 19–21. századi hazai és külföldi politikai köztudatban, publicisztikában, kollektív emlékezetben és – az azokat formáló és azok által befolyásolt – történettudományban több, egymástól különböző, egymással gyakran ellentétes, de olykor egymást is átható Kossuth-kép van.

Az alábbiakban áttekintem azt, hogy mit jelképeznek a Kossuth-képek a politikai diskurzusban és a szimbolikus politizálásban, levonom a reformkori magyar liberalizmust feldolgozó alapvető monográfiák néhány tanulságát, rekonstruálom Kossuth reformkori jogkiterjesztő koncepcióját, összehasonlítom azt elődei és kortársai felfogásával, majd értelmezem nemzet- és szabadság-felfogását.

Ezt az teszi lehetővé, hogy a reformkori magyar liberalizmus politikatörténetéről alapvető monográfiák és tanulmányok születtek, és a *Kossuth Lajos összes munkáinak* 1948 és 1989 között megjelent kötetében publikált forrásokkal együtt megteremtették annak a lehetőségét, hogy Kossuth szerepét és szemléletét közös kontextusba ágyazva hasonlíthassuk össze kortársai szerepével és szemléletével. Így immár módunkban áll az, hogy ne dacreaktív sémákkal adjunk választ a romantikus ábrázolásokra, hanem kikerülhessünk azok bűvköréből.

Az alkalmat Kossuth Lajos születésének kétszázadik évfordulója és a *Tiszatáj* főszerkesztőjének – a folyóirat *Fiatal történészek írásai* tematikus kötete után huszonnyolc évvel, s a szegedi egyetemisták *Széchenyi- és Wesselényi-értelmezéseit* tartalmazó folyóiratszám után kilenc esztendővel érkezett – megtisztelő felkérése kínálja.¹

Úgy látom, hogy Kossuth nemzet- és szabadság-értelmezése a nagy európai – a Habsburg, a brit, az orosz és az ottomán – birodalmakon belüli, a birodalomnak alávetett, elmaradott állapotuk és arisztokratikus és/vagy abszolutisztikus politikai viszonyaik megváltoztatására egyszerre törekvő – magyar, lengyel, olasz, görög és ír – politikai elitök liberális kritikai állapotrajzainak és *liberális nacionalista* programideológiáinak kidolgozói és megvalósítói sorában helyezkedett el. Köztük olyan helyet foglalt el,

* Erdődy Gábor, Gergely András, Nagy Erzsébet és Pásztor Péter (Wayne, NJ) – a kézirat megszületésének különböző fázisaiban – észrevételeikkel, pontosításaiikkal inspiráltak. *Kiss Edit* biztatott, bátorított. Segítségüket nagyon köszönöm.

¹ *Fiatal történészek írásai*. Tiszatáj, 1974/6. 1–96, *Széchenyi- és Wesselényi-értelmezések*, Tiszatáj, 1993/9. 55–81.

amely a *demokratikus patriotizmus* – a *republikanizmus*, (Montesquieu meghatározását követve) az *erényen alapuló demokratikus köztársaság* – irányába mutatott.²

II.

A köztudatban jelen lévő Kossuth-képek a 19–21. századi politikai diskurzusok és szimbolikus politizálások jelképei. Áttekintésemben azt mutatom be, hogy mi mindent jelképez, amit a közéleti szereplők, publicisták és történészek Kossuth-képükkel jelenítenek meg, vagy éppen mi az, amit kikerülnek akkor, amikor Kossuthot kihagyják Panteonjukból.

A *külföldi Kossuth-kép* furcsa kettősséget mutat. A szomszédos országokban, elsősorban Romániában és Szlovákiában, de más országokban is a Kossuth-kép a 20. századi totális mozgalmak és rendszerek elődjét, *nacionalista diktátort* jelenít meg. New York-i emlékműve (egészalakos szobra) és a washingtoni kongresszus előcsarnokában található mellszobra viszont a *politikai szabadság* lánglelkű apostolának, a *liberalizmus* magyarországi képviselőjének, a *demokrácia* magyar *bajnokának* állít emléket.

A 19. század végi és 20. század eleji hazai függetlenségi párti (és mindenekelőtt az alföldi parasztság körében virágzó) kultusza és annak nyomán állított szobrai alapján a *magyar szabadság*, a *jobbágyfelszabadítás*, a *magyar függetlenség* megszemélyesítője. A Kerepesi temetőben található – (elhelyezésük és funkcióik különbségei ellenére) a római „nagy írógép”-re”, II. Viktor Emánuel gigantikus emlékművére emlékeztető – mauzóleuma viszont már a *nemzeti géniusz*, a *magyar nacionalizmus*, a *magyar birodalmi eszme* megtestesüléseként ábrázolja.

A két világháború közötti időszak és a Kádár korszak Kossuth-képe mindenekelőtt a magyar konzervatív értelmezések 19–20. századi vonásait viselte magán. Kossuthot elsősorban a *nemzeti érzelmek felkorbácsolójaként*, a *legnagyobb hatású rendi-szerűmi politikusként*, a *modern tömegpolitika népszerűsége* törekvő korai képviselőjeként mutatta be.

² Montesquieu: *A törvények szelleméről*. (Ford. Csécsy Imre, Sebestyén Pál). Osiris-Attraktor, Budapest, 2000. 56–83. Vö. Philip Pettit: *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. Oxford University Press, Oxford, 1997, Quentin Skinner: *Liberty before Liberalism*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998, Hannah Arendt: *Múlt és jövő között. Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. (Ford. Módos Magdolna). Osiris Kiadó – Readers International, Budapest, 1995, Uó: *A sivatag és az oázisok*. (Ford. Mesés Péter, Pató Attila). Gond Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2002, Kis János: *Az állam semlegessége*. Atlantisz, Budapest, 1997, Uó: *Alkotmányos demokrácia. Három tanulmány*. Indok, Budapest, 2000. A liberális nacionalizmusok összehasonlító elemzése hiányzik. Az ebbe az irányba mutató első lépéseket – az általam ismert irodalomban – az alábbi művekben találhatjuk: Varga János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Yael Tamir: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, 1993, *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Gondolat, Budapest, 1993. Lásd még: Maciej Janowski: *Polska myśl liberalna do 1918 roku*. Spoleczny Instytut Wydawniczy Znak, Fundacja im Stefana Batoro, Kraków-Warszawa, 1998, Jerzy Jedlicki: *A Suburb of Europe. Nineteenth-Century Polish Approaches to Western Civilization*. Central European University Press, Budapest, 1999, *Liberty and the Search for Identity. The Liberal Nationalisms and the Heritage of the Empires*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Szerkesztés alatt.

Kemény Zsigmond és Szekfű Gyula szerint Kossuth érzelmi politizálásával kilendítette rendes kerékvágásából a magyar politikai életet.³

Asbóth János *Három nemzedék* című írásában politikus-irodalmár párosokat alkotott. *Széchenyi-Vörösmarty, Kossuth-Petőfi, Deák-Arany* politikus-irodalmár párosaiból Kossuth és Petőfi képviselte a kártékony, a kárhozzátandó kettőst.⁴

Gyulai Pál a *hübrisz* (a túlzásba vitt erény vétekhez vezető) megtestesítőjét látta Kossuthban.⁵ Réz Mihály Kossuth konzervatív ellenfelét, Dessewffy Aurélt felmagasztalta, Kossuthot pedig demagógnak minősítette.⁶ A szocialista Szabó Ervin értelmezésében Kossuth a rendi partikularizmus politikusa volt.⁷ Jászi Oszkár 1918/1920-as politikai memoárjainak angol változatát Kossuth emlékének ajánlotta.⁸ Németh László – Kemény Zsigmond, Asbóth János és Szekfű Gyula nyomán – Kossuthot a *hígmagyarok* közé sorolta.⁹

A *kommunista indoktrináció* – Révai József, Mód Aladár és Andics Erzsébet nevéhez köthető – Kossuth-képe több forrásból táplálkozott.

Kialakítói elvetették Szabó Ervin értelmezését, ám visszájára fordították és így eszményítették Kemény Zsigmond démonizáló ábrázolását a tömegérzelmeket mozgósító nagy szónokról.

Ennek a Kossuth-képnek az újdonságát Révai József értelmezése adta. Az, amely a középosztályt helyettesítő magyar „*harmadik rend*”, a középbirtokos nemesség történelmi szerepét értékelte, újraértelmezve Beksics Gusztáv és Szekfű Gyula tételit.¹⁰

³ Kemény Zsigmond: *Változatok a történelemre. Korteskedés és ellenszerei, Forradalom után, Még egy szó a forradalom után*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 181–559, Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Élet Irodalmi és Nyomda Rt, Budapest, 1920, 1922, Hóman Bálint-Szekfű Gyula: *Magyar történet VII. Szekfű Gyula: A tizenkilencedik és a huszadik század*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é.n. /1933/. 155–156, 158–159, 166–168, Üő: *Rövid magyar történet 1606–1939*. Osiris, Budapest, 2002. 310–382.

⁴ Asbóth János: *Irodalmi és politikai arcképek*. Légrády, Budapest, 1876. 121–162. Lásd még: Veliky János: *A századközép Petőfi-képe*. Tiszatáj, 1974/6. 47–52.

⁵ Gyulai Pál: *Válogatott művei*. (S. a. r. Hermann István) I–II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956. II. 234–414, kül. 387–410.

⁶ Réz Mihály: *Tanulmányok*. Pallas, Budapest, 1909. 355.

⁷ Szabó Ervin: *Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban*. Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1948. (1920).

⁸ Oscar Jászi: *Revolution and Counterrevolution in Hungary*. London, 1922. Magyar előzménye: *Magyar kálvária, magyar feltámadás*. Bécsi Magyar Kiadó, Bécs, 1920.

⁹ Németh László: *Sorskérdések*. (Gond, jegyz. Grezsa Ferenc) Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 408–482. Vö. Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. In: Üő: *Válogatott tanulmányok*. (Szerk. Huszár Tibor, ifj. Bibó István). I–IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986–1990. II. 571–619. Lásd még: Dénes Iván Zoltán: *Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával*. Osiris, Budapest, 1999.

¹⁰ Beksics Gusztáv poszthumusz műve. *A Szabadelvű Párt története*. Rákosi Jenő *Budapesti Hírlap* újságállalata, Budapest, 1907, Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Élet Irodalmi és Nyomda Rt, Budapest, 1920, 1922. Révai József: *Marxizmus és magyarság*. Szikra Kiadó, Budapest, 1946, Üő: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. Szikra, Budapest, 1948 (1949, 1955). Vö. Szabó Miklós: *A magyar nemesi liberalizmus 1825–1910*. In: *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán).

Ez viszont az antiliberalis nacionalizmus „zárt társadalom” modelljének (Szekfű Gyulára és Szabó Dezsőre egyaránt visszanyúló), a „nemzeti öncélúság” mítoszának a kisajátított haladás-mitológiával összekapcsolt sémájába illeszkedett, *haladás és reakció, angyalok és ördögök, jó és rossz misztériumjátékának* megjelenítéseként.

Az indoktrináció ideológusai a totális zsarnokság elődei sorába emelték be *következetlen forradalmárként* azt, aki minden (így az orosz) zsarnokság egyik hazai ellenfele, a magyar liberalizmus és demokrácia elkötelezett politikusa volt.¹¹

Révai József feljegyzése szerint: „A specifikus Koss/uth/nál: 1. Hogy ő önmagában testesít meg egy olyan fejlődést, amely Franciaországban a frakciók egész körén át ment végbe – ő nemcsak Danton és Carnot volt, hanem Mirabeau is egy személyben. 2. Hogy ő balrafejlődésében Robespierre-ig mégsem ment el. 3. Tehát: egyszerre 1789-es típus – s 1848-as típus. A júniusi vereség is hatott! ... A polgári forradalom univerzalizálás M/agyar/országban: 1. Petőfinél volt csak tisztán. 2. Kossuthnál keverten. 3. A legtöbbnél hiányzott: ez polgári és nemesi korlátoltság.”¹²

Gondolat, Budapest, 1993. 150–181, Lackó Miklós: *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996. 203–259.

¹¹ Révai József: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. Szikra Kiadó, Budapest, 1949, Uő: *Élni tudunk a szabadsággal. Válogatott cikkek és beszédek 1945–1949*. Szikra Kiadó, Budapest, 1949, Uő: *Válogatott történelmi írások I–II*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1966, Mód Aladár: *400 év küzdelem az önálló Magyarországért*. Szikra Kiadó, Budapest, 1945, *Forradalom és szabadságharc, 1848–1849*. Szikra Kiadó, Budapest, 1948, *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. (Szerk. I. Tóth Zoltán). I–II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952, Lukács Lajos–Mérei Gyula–Spira György: *Kossuth Lajos*. Magyar Történelmi Társulat, Múvelt Nép, Budapest, 1952, Andics Erzsébet: *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*. Szikra Kiadó, Budapest, 1955.

Az *Emlékkötetben* különböző színvonalú tanulmányok voltak. Révai József előszava *Szabad Nép*-vezércikknek is beillő üzenet, aktuálpolitikai kinyilatkoztatás volt és Andics Erzsébet tanulmányát is az indoktrináció műveletéhez sorolhatjuk. Ennek ellenére több értékes, és számos szolid és korrekt írás is tartalmazott a két kötet. Még inkább tanulságos, hogy milyen írások nem kerültek bele, nevezetesen Hajnal István *Kossuth külpolitikája 1848-ban* és Szabó István *Kossuth és a jobbágyfelszabadítás* című tanulmányai. Az előbbi fél évtizeddel később, a szerző halála után, lerövidítve, *A Batthyány-kormány külpolitikája* címen jelent meg, az utóbbi pedig a *Századokban látott napvilágot*.

Lásd még: Frank Tibor: *Marx és Kossuth*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 129–158, Uő: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 95–105. *Az államosított forradalom. 1848 centenáriuma*. (Szerk. bev. Gerő András.) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. Gyarmati György: *Március hatalma – a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. Ünneplésének történetéből*. Paginarium, Budapest, 1998. A forradalom-mitológiára alapvető olvasmányok: Guglielmo Ferrero: *Kaland. Bonaparte Itáliában 1796–1797*. (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2000, Uő: *Újjáépítés. Talleyrand Bécsben 1814–1815*. (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2002. Uő: *A hatalom. A legitimitás elvei a történelemben*. (Ford. Járai Judit.) Kairosz Kiadó – XX. Század Intézet, Budapest, 2001. Bibó Judit fordításai kiválóak, ami viszont korántsem mondható el a harmadik könyv magyarításáról, ezért tanácsos visszatérni annak eredetijéhez, amelynek legutóbbi kiadása: Uő: *Pouvoir. Les Génies invisibles de la Cité*. Le Livre de Poche, Paris, 1988 (Ploh, Paris, 1945.).

¹² *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár*, Ms 10467/b. Idézi és értelmezi: Lackó Miklós: *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996. 257–258, 203–259.

Révai József – következetlen forradalmár Kossuth – képét *a nemzeti függetlenség és demokrácia* jegyében értelmezte újra és állította szembe a zsarnoksággal az *1956-os forradalom ifjúsága*, de ezeket a célkitűzéseket az újabb szovjet megszállás és az azt követő megtorlás eltaposta. Március 15. megünneplése ismét (mint már oly sokszor) tabu lett.

A Molnár Erik nevéhez fűződő – a forradalom leverését követő párthatározatok sorától korántsem függetleníthető – *nemzet-vita* pedig a nemzeti függetlenségi hagyományok helyét a haladással szembenálló rendi, partikuláris, kiváltságörző küzdelmek sorában jelölte ki, s azok ettől kezdve így szerepeltek a tudományos és ideológiai diskurzusban.

Molnár Erik álláspontja az indoktrináció korábbi tabui közül sokat megdöntött, ugyanakkor újakat is teremtett. A „*népi, tehát nemzeti, nemzeti, tehát haladó*” (Szűcs Jenő által feltárt) azonosításának sémájával szemben azt az – aktuálpolitikai jelentéstartalmat korántsem nélkülöző – előfeltevést rögzítette, miszerint *a nagyobb, a birodalmi egység fejlettebb, mint a nemzeti, s az abszolutizmus a haladás előkészítője*. Ezzel pedig – közvetve – rehabilitálta Szekfű Gyulának a Habsburg Birodalomra vonatkozó pozitív és a függetlenségi mozgalmakat illető negatív értékelését is. Király István 1973-as indoktrinációs fordulata pedig ismét a „*zárt társadalom*”, a „*nemzeti öncélúság*” sémáját elevenítette fel.¹³

A *kései diktatúra* Széchenyi kultusza – ahogy a Horthy korszakban, ekkor is – a politika és a gazdaság elválasztására irányult, s Kossuthnak abban természetesen nem volt helye.¹⁴

A *rendszer váltás utáni* Magyarország politikai pártjainak jobboldala a kisajátított nemzeti, a hangsúlyozottan – Szent Istvántól Bethlen Istvánig – nem-demokratikus hagyományok jegyében mutatta be a nemzeti múltat, s a legutóbbi országgyűlési választások idején és az azt követő hónapokban már egyenesen a politikai élet hiszterizálásához használta azt fel.

A baloldalon pedig – a máig meg nem emésztett utódpárti örökségtől nyilvánvalóan nem függetlenül – sokan nem tudnak mit kezdeni a kossuthi örökséggel, s a Kádár-rendszer egyre nyíltabb apológiája még inkább elvágja őket attól, hogy le tudjanak számolni a diktatúra tehertételével.

A ma már egyetlen liberális párt *A rendszer váltás programjában* még Széchenyi után, saját elődei egyikeként említette Kossuth Lajost.¹⁵ Önmeghatározása viszont

¹³ Molnár Erik: *A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról. Tézisek*. Társadalmi Szemle, 1959/8–9. 11–39, Uő: *A nemzeti kérdés*. Magyar Tudomány, 1960/10. 571–587, Uő: *Történelemszemléletünk nacionalista maradványairól*. Új Írás, 1962/11. 1236–1243, *Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról*. (Bev. és utószó: Pach Zsigmond Pál). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965, Király István: *Hazafiság és internacionalizmus. A szocialista hazafiság és a magyar szabadságharcos hagyomány*. Magyar Tudomány, 1973/5. 345–362, Kortárs, 1973/7, 8, 9. 1118–1128, 1280–1290, 1476–1491, Uő: *A mindennapok forradalmisága*. Kortárs, 1974/11, 12. 1791–1808, 1969–1988, Uő: *Hazafiság és forradalmiság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. Vö. Szűcs Jenő: *A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge. Hozzászólás egy vitához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, Uő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1974, *Hazafiság és internacionalizmus. Műhely-vita*. Magyar Tudomány, 1974/1. 27–55.

¹⁴ Kunszabó Ferenc: *Itt alkotni, teremteni kell*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, Uő: *Ég az oltár*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

2002-ben így szól: „Kossuth, a szabadság embere, az SZDSZ, a szabadság pártja”. Internetes honlapjának a mottója pedig Kossuth-idézet: „... hazám jövődjét nem a hatalomban, hanem a szabadságban keresem.”¹⁶

Március 15. és október 23. nemzeti ünnepeit azonban egyre inkább a szélsőjobboldal politikai hisztériakeltői sajátíthatják ki maguknak, s a hivatalos nemzeti ünnep, augusztus 20. egyre kevésbé választható el a „Szent István-i Magyarország, a Szent István-i állameszme” iránti nosztalgiától. A Kossuth-nóta 1944 után ismét szélsőjobboldali tüntetők száján hangzik fel, szélsőjobboldali jelképek társaságában, a közösség ügyének a szabadság ügyével való szembe fordítása jegyében.

Kossuth azonban nem a „nemzeti elzárkózás”, a „zárt társadalom”, a „nemzeti öncélúság” jelképe. A *nemzeti függetlenség* szimbóluma nem választható el a *liberalizmus* és a *demokrácia*, a *szabadság* képviselőjétől. Attól, aki a *közösség ügyét a szabadság ügyére* vonatkoztatta és alapozta.

III.

A máig leghatásosabb magyar történelem-értelmezés, Szekfű Gyula – egész életművében folytonosságot jelentő – antiliberális interpretációja Kossuth korabeli politikai ellenfeleinek (a *konzervatívoknak*, Széchenyinek és a *centralistáknak*) és későbbi kárhóztatóinak (így Asbóth Jánosnak és Réz Mihálynak) a vádjait ismételte meg és foglalta rendszerbe. Szekfű szerint Kossuth *liberális* volt, liberalizmusa viszont külföldi sémák és hazai rossz beidegződések nyomán mindenekelőtt *nacionalizmust*, *sérelmi politizálást*, *nagyformátumú dilettantizmust*, *érzelmi beállítottságot*, *népszerűség-hajhászt* gerjesztett, ezek viszont megbénították a magyar közélet szereplőinek *felelősségtudatát és valóságérzékét*. (Szekfű 1952-ben a *Kossuth-életrajz*-ban megjelent tanulmánya, *Az öreg Kossuth 1867–1894* nem Kossuth politikáját rehabilitálta. Azt Szekfű – *Szabad Népcikke*, újságnyilatkozata és Rákosi Mátyáshoz intézett levele ellenére nyilvánvalóan – elutasította. Az idős Kossuth emberi gondjairól írt – megítélésem szerint valódi, Kossuth öregedésének megjelenítése során saját öregedését is láttató – empátiával).¹⁷

¹⁵ *A rendszerváltás programja*. Elfogadta a Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése 1989. március 19., április 16., a budapesti Corvin filmszínházban. Nyírségi Nyomda, Nyíregyháza, 1989. 9.

¹⁶ www.szdsz.hu

¹⁷ Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Élet Irodalmi és Nyomda Rt, Budapest, 1920, 1922, Hóman Bálint-Szekfű Gyula: *Magyar történet VII. Szekfű Gyula: A tizenkilencedik és a huszadik század*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. /1933/. 155–156, 158–159, 166–168, Uő: *Rövid magyar történet 1606–1939*. Osiris, Budapest, 2002. 310–382, Uő: *Az öreg Kossuth 1867–1894*. In: *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. (Szerk. I. Tóth Zoltán). I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952. II. 341–433 (újabbban: Uő: *Nép, nemzet, állam. Válogatott tanulmányok*. /Vál., szerk., jegyz.: Erős Vilmos/. Osiris, Budapest, 2002. 547–655.) Vö. Miskolczi Ambrus: *Szellem és nemzet. Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 222–223, *Szekfű Gyula* (Vál., s. a. r., bev. Dénes Iván Zoltán). Magyar Panteon 10. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 14, 143–144. (Az utóbbi kötet antiliberális indoktrináció tárgya lett. A besorolás a szellemi magántulajdont semmibevevő olyan írás volt, amely a kötet adatainak és idézeteinek – forrásmegjelölés nélküli – felhasználása alapján minősítette a kötetet: Pócza Kálmán: *Liberalizmuskritika és a kuruc nemzeti mítosz lerombolása*. *Egy nagyívű pálya önellentmondásai*. Heti Válasz, 2002. 06. 14. 70–71.).

Mályusz Elemér 1923-as és 1928-as cáfolata ezt az értelmezést fordította visszájára azzal, hogy a *rendi kismemesi politikust* értékelte nagyra Kossuthban.¹⁸

Kosáry Domokos 1943-ban tudományos igényű, komoly forrásfeltáráson és forrás-kritikán alapuló monográfiát írt Kossuthról. 1946-ban megjelent és most újabb kiadás előtt álló könyvének fogalomhasználata, interpretációs kerete és értékítéletei a *sérelmi politikus* székfűi képét mutatják. Ebbe a magyarázatba építette be a szerző Mályusz *kismemesi politikus*-értelmezését, ám saját forráskutatásai, annak életrajzi vonatkozásai több ponton túl mutattak mindkét magyarázaton: Kossuth értelmiségi szerepét és egyéniségét tették érzékelhetővé.¹⁹

Azóta pedig olyan alapvető tudományos munkák láttak napvilágot, amelyek feltárták a *reformkori magyar liberalizmus* politikatörténetét, ám tanulságaik nem illeszkedtek a Kossuthot sérelmi-rendi politikusnak láttató értelmezések sémáiba. A romantikus megközelítések elutasítása esetén – ezeknek a műveknek köszönhetően – már nem vagyunk kénytelenek a konzervatív séma és a totalitárius indoktrináció közül választani. Ez viszont – egyebek között – lehetővé teszi a téma eszmetörténeti újragondolását is.

Az 1960-as években Barta Istvánnak a rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitáival, Kölcseyvel és Kossuthal kapcsolatos mélyfúrásai feltérképezték a reformkori magyar liberális ellenzék 1820/30-as évekbeli megszerveződését.²⁰ Trócsányi Zsolt Wesselényi-monográfiájában a liberálisok 1830-as évekbeli politikáját nemcsak az aulikus párttól, hanem a sérelmi ellenzékétől is elhatárolta és bemutatta a liberálisok első vezérének, Wesselényi Miklósnak a politikai szerepét, stratégiáját és taktikáját.²¹ Mindketten úttörést végeztek és megrajzolták az előzményeket, a hátteret és a közeget ahhoz, hogy Kossuth 1820/30-as évekbeli közéleti tevékenységét vonatkoztatni és értelmezni tudjuk.

Varga János az 1980-as években számos alapvető monográfiát és tanulmányt publikált a témáról.²² Ezekben feltárta a birodalmi politikai koncepció 1840 utáni változá-

¹⁸ Mályusz Elemér: *A reformkor nemzedéke*. Századok, 1923. 7–75, Uő: *Kossuth működésének társadalomtörténeti háttere*. Napkelet, 1928/3. 166–183.

¹⁹ Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban*. Antiqua, Budapest, 1946, Osiris, Budapest, 2002.

²⁰ Barta István: *A fiatal Kossuth*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. Lásd még: Uő: *Balászházy János pályafordulása*. Történelmi Szemle, 1958. 3–21, Uő: *Kölcsey politikai pályakezdetek*. Századok, 1959. 252–302, Uő: *Ki írta Kölcsey „Wesselényi védelme” című munkáját?* Századok, 1961. 720–728, Uő: *Felsőbüki Nagy Pál és a bécsi kormány*. Századok, 1963. 747–781, Uő: *A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái*. Történelmi Szemle, 1963. 305–343, Gergely András: *„rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában*. Tiszatáj, 1974/6. 37–42, Erdmann Gyula: *Zemplén vármegye reformellenzéke 1830–1836*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Kazinczy Társulat, Miskolc, 1989.

²¹ Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

²² Varga János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. (Zalai Gyűjtemény, 15.). Zalaegerszeg, 1980, Uő: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*, In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv. 1980–1981. (Szerk. Kanyar József). Kaposvár, 1980–1981. I. 177–243, II. 155–194., Uő: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Uő: *Keresztútzben a Pesti*

sát, s az „újkonzervatívok”, Széchenyi és hívei, Eötvös és a centralisták, s a Deák és Kossuth vezette liberális ellenzék politikai céljait, stratégiáját, taktikáját, viszonyát a birodalomhoz, a nemzetiségekhez, a megyerendszerhez, az egyes reformkérdésekhez és az általuk nem ismert birodalmi koncepcióhoz. Feldolgozta a *Kelet népe*-vitát és bemutatva annak hátterét, valamint a *Pesti Hírlap* 1844-es szerkesztőváltásának eddig részleteiben nem eléggé ismert történetét. Megmutatta azt, hogy a liberálisok az 1841-es vita során hogyan váltak szét ellenzékiekre és középutasokra, valamint azt, hogy ehhez a vitához hogyan kapcsolódott az „újkonzervatívok” – kormányzati döntésekkel összefüggő – publicisztikai támadása a *Hírlap* ellen.

Azt eddig is tudtuk, hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztése Kossuthtól átkerült a centralistákhoz, ám ennek hátterét nem ismertük. Kossuth ugyanis 1843-ban lemondott a *Hírlap* szerkesztői posztjáról és az 1844-től a centralista csoport orgánuma lett. A lemondást – most már tudjuk – a lap tulajdonosa, Landerer Lajos, a titkosrendőrség ügynöke provokálta ki, mégpedig Metternich kezdeményezésére. Kossuth hiába folyamodott azért, hogy lapot szerkeszthessen, arra – mint Varga János kutatásaiból nyilvánvaló – nem véletlenül nem kapott engedélyt. A *Pesti Hírlap*ot Szalay László, majd Csengery Antal, a *centralista* csoport tagjai jegyezték, amelynek hasábjain a liberális reformellenzék megyekoncepcióját (a központi hatalommal szemben létező immár egyetlen ellensúlyt) támadták. Ezt a kibontakozó konzervatív offenzívával, a liberális megyei és országgyűlési többség visszaszorítására irányuló adminisztrátori rendszer bevezetésével és az azt szolgáló konzervatív tollháború felerősödésével egy időben tették.

Eötvös József és a *centralisták* alapvető reformok, mindenekelőtt a népképviselői országgyűlés megvalósítására irányuló szándéka 1843-ban azzal a tudattal társult, hogy azokat az ellenzék nem képes megvalósítani, csak a kormány. Ezért Eötvös, aki nem ismerte Metternich – abszolutizmust modernizáló és az abszolutizmussal modernizáló – koncepcióját és törekvéseit, megkereste a birodalmi kancellárt, és két memorandumban felajánlotta neki együttműködését annak érdekében, hogy a kormányzat az általa fontosnak tartott és javasolt reformokat megvalósítsa. Minderről viszont Eötvös – mint Metternichnek jelezte – ellenzéki elvbarátait nem tájékoztatta. Ezt a helyzetet használta ki Metternich arra, hogy megfossza a liberális reformellenzék legnagyobb hatású programadójának és orgánumának befolyásától.²³

Varga János ezzel nem tett kevesebbet, mint meghatározta azt a politikai kontextust, amelyben az 1840-es évek politikai döntései és döntés-előkészítései megszülettek, s országgyűlési és megyei vitái, publicisztikai polémiai zajlottak. Mindez lehetővé teszi Kossuth 1840-es évekbeli politikai szerepének megértését, megítélését és értelmezését.

Szabad György az 1970-es években összefüggővé tette Kossuth szerepének és felfogásának egész politikai pályáján átívelő folytonos alapelemeit. Az, aki majd megírja Kossuth életrajzi monográfiáját, s arra is vállalkozik, hogy – más feladatok mellett – megrajzolja a személyiség sajátosságait, dilemmáit és fejlődését, Kossuth politikai szerepé-

---

Hírlap. Az ellenzéki és a középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

²³ Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*, In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv. 1980–1981. (Szerk. Kanyar József). Kaposvár, 1980–1981. I. 177–243, II. 155–194, kül. II. 179–189.

ről és erről alkotott felfogásáról, életművének folytonosságáról szilárd alapot talál Szabad György Kossuth-könyveiben.²⁴

A reformkori *magyar liberális nacionalizmus* koncepcióját – Trócsányi Zsolt, Barta István és Varga János nyomán látjuk, sőt azt Varga János definiálta is – a *jogkiterjesztő asszimiláció* határozta meg, míg a konzervatívok felfogását – kutatásaim azt mutatják – a jogkiterjesztés és az asszimiláció együttes elvetése határozta meg.²⁵

Varga János – Károlyi Árpád eredményein túlmenően – feltárta a jobbágyfelszabadítás kivívásának folyamatát és hátterét.²⁶ Hajnal István, Urbán Aladár, Kosáry Domokos, Gergely András, Erdődy Gábor, Erdmann Gyula, Pajkossy Gábor, Hermann Róbert és Csorba László a reformkori politikai folyamatokat, a magyar kormányzat külpolitikai koncepcióját és 1848/49 hazai és nemzetközi politikai folyamatainak kölcsönhatásait világitották meg és tették értelmezhetővé.²⁷

²⁴ Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Kossuth Könyvkiadó-Magyar Helikon, Budapest, 1977, Uő: *Magyarország önálló államiságának kérdése a polgári átalakulás korában*. Akadémiai székfoglaló, 1983. március 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, *Kossuth Lajos üzenetei*. Szabad György összeállítása. IKVA, Budapest, 1994, Uő: *A parlamentáris kormányzati rendszer megteremtése, védelmezése és kockáztatása Magyarországon (1848–1867)*. Akadémiai székfoglaló, 1998. december 14. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2000, Uő: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

²⁵ Varga János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Dénes Iván Zoltán: *Közüggé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, Uő: *Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Identitáskeresés és értékvilág a 19–20. századi Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

²⁶ Varga János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

²⁷ Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, Gondolat, Budapest, 1987, Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története*. I–II. Osiris, Budapest, 1994 (1936). Uő: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848–49-ben*. MTA Történettudományi Intézete-História Könyvtár, Budapest, 1999, Uő: *A magyar és európai politika történetéből. Tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2001. 129–665, Gergely András: *Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban. A fiumei vasút*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Uő: *Aruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Helikon Kiadó, Budapest, 1989, Uő: *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, Erdődy Gábor: *A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, Uő: *Kényszerpályán. A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1998, Lackó Mihály: *Kossuth zempléni válsága*. Medvetánc, 1986/2–3. 165–179, Erdmann Gyula: *Zemplén vármegye reformellenzéke. 1830–1836*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Kazinczy Társulat, Miskolc, 1989, Pajkossy Gábor: *Kossuth hűtlenségi pere*. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán, Gergely András, Pajkossy Gábor). ELTE, Budapest, 1984. 165–191, Uő: „... cserébe nyertem egész későbbi életemet.” *Kossuth és fogsága*. In: *Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Tanulmányok Szabad György 70. születésnapjára*. (Szerk. Orosz István, Pölöskei Ferenc, Dobszay Tamás). Korona Kiadó, Budapest, 1994. 157–174, *Kossuth Lajos*. (Vál., s. a. r. bev., jegyz. Pajkossy Gábor) Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999), Hermann Róbert: *Görgey Artúr Váci Nyilatkozata*. Hadtörténelmi Közlemények, 1988. 247–294, Uő (szerk.): *1848–49. A forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1998, Csorba

Szabad György az 1860/61-es politikai válság feltárása, majd az egész önkényuralmi időszak feldolgozása során szembesítette egymással a reformkori érdekegyesítési politika megújításának és a nemzetiségekkel való megegyezésnek a lehetőségét a fordított érdekegyesítéssel és a birodalommal való kiegyezéssel.²⁸ Ezzel pedig lehetővé tette azt, hogy a korabeli politikai élet alternatíváit és dilemmáit számításba vehessük, megérthessük és meg is fogalmazzhassuk.

Kossuth összes iratainak szakszerű, teljes kiadása halála után több mint száz évvel, születésének kétszázadik évfordulóján még mindig várat magára, annak ellenére, hogy komoly előrelépések történtek ezen a téren. Hajnal István a húszas években publikálta a törökországi Kossuth emigráció iratait.²⁹ Jánossy Dénes a negyvenes években kiadta az emigráns Kossuth 1851–1852-es angliai és amerikai dokumentumait.³⁰ Koltay-Kastner Jenő 1949-ben az olaszországi emigrációs időszak irataiból adta közre az 1859-es dokumentumokat.³¹

Barta István, Sinkovics István és Pajkossy Gábor *Kossuth Lajos összes munkáinak* tizenkét kötetét publikálta. Ezekből Barta István egymaga tíz kötetet adott ki. Ő bocsátotta közre Kossuth reformkori és 1848/49-es iratainak a zömét: az ifjúkori iratokat, az *Országgyűlési Tudósításokat*, a *Törvényhatósági Tudósításokat*, Kossuth 1847/48-as országgyűlési szerepének dokumentumait, valamint Kossuth Országos Honvédelmi Bizottmány-elnöki és kormányzóelnöki iratait. Sinkovics István adta közre Kossuth pénzügyminiszteri iratait. Pajkossy Gábor pedig Kossuth fogságának és perének iratait adta ki.³²

Ezek a mintaszerű forráskiadások hatalmas előrelépést jelentettek az életmű tárgyi- és módszeres feldolgozása szempontjából. Az 1840-es évekbeli Kossuth-publicisztika nagy része (így a *Pesti Hírlap* cikkek) és a hozzájuk kapcsolódó iratok viszont épp-

---

László: *A vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korában Magyarországon 1782–1918.* ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest, 1999.

²⁸ Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján. (1860–61).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, Uő: *Az önkényuralom kora 1849–1867 /Magyarország története tíz kötetben. 6/1–2. 1848–1890. 6/1./* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, Uő: *Miért halt meg Teleki László?* Helikon Kiadó, Budapest, 1985.

²⁹ *A Kossuth-emigráció Törökországban.* (Szerk., bev. Hajnal István). (Magyarország újabb kori történeti forrásai. Iratok az 1848–49-es emigráció történetéhez). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927.

³⁰ *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában. 1851–1852.* (Szerk., bev. Jánossy Dénes). (Magyarország újabb kori történeti forrásai. Iratok az 1848–49-es emigráció történetéhez). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940–1944. I–II.

³¹ *Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez.* (Kiad. Koltay-Kastner Jenő). Egyetem, Szeged, 1949.

³² *Kossuth Lajos összes munkái.* I–VII, XI–XV. Magyar Történelmi Társulat, Akadémiai Kiadó, Budapest, I–V. 1948–1961, VI. 1966, VII. 1989, XI. 1951, XII. 1957, XIII. 1952, XIV. 1953, XV. 1955. I–V. *Országgyűlési Tudósítások* (S.a.r. Barta István), VI. *Ifjúkori iratok – Törvényhatósági Tudósítások.* (S.a.r. Barta István), VII. *Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés.* (S.a.r. Pajkossy Gábor), XI. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* (S.a.r. Barta István), XII. *Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban. 1848. április – szeptember.* (S. a. r. Sinkovics István) XIII. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I. 1848. szeptember – december.* (S.a.r. Barta István), XIV. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. 1849. január 1–április 14.* (S. a. r. Barta István), XV. *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15 – 1849. augusztus 15.* (S. a. r. Barta István)

úgy kiadatlanok, ahogy az emigrációs iratok zöme is forráskritikai publikálásra vár.³³ Az pedig, hogy Kossuthnak nincs tudományos igényű – a személyiség megrajzolása iránt is fogékony, pszicho-históriai megközelítést is alkalmazó – életrajzi monográfiája, immár tarthatatlan.

Az áttekintett monográfiák, tanulmányok és a felsorolt forráskiadások viszont lehetővé teszik, hogy a korábbiaknál megalapozottabb, tárgyilagosabb, a korabeli kontextusokat kirajzoló és a későbbi vitákat sem pusztán adottságnak tekintő módon közelítsünk a magyar liberalizmus kérdéséhez, és azon belül Kossuth politikai szerepéhez és eszmevilágához.

IV.

A magyar politikai közösség önkormányzatát, politikai szabadságát és tagjainak személyes szabadságát egyaránt az alkotmányosság biztosítja. A magyar nemesi politikai közösség léte és tevékenysége a politikai és a személyes szabadságot biztosító arisztokratikus (eredetét tekintve ősnépgyűléseket alkotó, potenciálisan demokratikus) alkotmányosságon alapul. *Alkotmányos hatalom – önkényuralom, szabadság – zsarnokság* szinte a nemzeti identitás *mi és ők* megkülönböztetésének, *ön- és ellenségképének* a megfelelői.

A kiváltságok ugyan a zsarnokság ellensúlyát alkotják, ám alapjában nem egyeztetetők össze a szabadsággal, hiszen a politikai önkormányzatot és a személyes szabadságot egyaránt magában foglaló modern szabadság egy és általános, nincs és nem is lehet többes száma, hiszen a demokrácia és a szabadság azonos.³⁴ A demokrácia jelentése Kossuth szerint a nép érdekében, a nép által és a nép számára való kormányzás.³⁵ Ez a definíció az, amelyet Abraham Lincoln Kossuth Ohio-i előadásában hallott és – minden bizonnyal – ez inspirálta 1863. november 19-i gettysburghi temetési beszédének híres fordulatát: „...government of the people, by the people, for the people ...”³⁶

³³ Persze egy-egy témára, illetve áttekintésre jó forráskiadványok vannak, így *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*. I–II. (Szerk. bev. Vizota Gyula). (Magyarország újabb kori történetének forrásai.). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, 1930, Spira György: *Kossuth és alkotmányterve*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989, *Kossuth Lajos*. (Vál., s.a.r. bev. jegyz. Pajkossy Gábor) Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999).

³⁴ *KLÓM VI.* 369–397, kül. 372.

³⁵ *Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár*, Analecta 10467. Angolból fordította, és idézi: *Kossuth Lajos* (Vál., s.a.r. bev. jegyz. Pajkossy Gábor). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 116–121. Vö. „1852. február 6-án Ohio törvényhozó testületéhez intézett beszédében a demokrácia kivételes jelentőségű értelmezését adta azoknak a céloknak hangsúlyozása kapcsán, amelyekért Magyarországon a szabadságküzdelem folyt, s alighanem nagy hatással Lincoln későbbi »gettysburghi hitvallására«: mindent a népért és mindent a nép által, semmit a nép mellőzésével. Ez a demokrácia. És ez korunk szellemének uralkodó irányzata.” Szabad György: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196. Lásd még: Uő: *Kossuth az Amerikai Egyesült Államok politikai berendezkedéséről*. Századok, 1975. 551–573.

³⁶ Abraham Lincoln: *Speeches and Writings 1859–1865. Speeches, Letters and Miscellaneous Writings, Presidential Messages and Proclamations*. (Szerk. Roy P. Basler, jegyz. Don E. Fehrenbacher). The Library of America, New York, N.Y., 1989. 536, „... mindent a népért és min-

A politikai önkormányzat és a személyes szabadság arisztokratikus formájában is a zsarnokság ellensúlya. Olyan fundamentum, amelyet meg kell őrizni, de feltétlenül meg kell újítani. A zsarnoksággal, az alkotmányos korlátokat nem ismerő teljhatalommal szemben ugyanis – ha nem is mindenkinek, de legalább a kiváltságos kisebbségnek – védelmet kínál és tagjai számára kitűnő politikai iskola. Ezért a zsarnokság minden formájával szemben meg kell védeni. Mivel azonban kiváltságokra épülő állapota anakronisztikus (hiszen kizárja a lakosság túlnyomó részét a politikai közösségből, a nemzetből), az alkotmányosságot ki kell terjeszteni azokra, akik abból eddig ki voltak rekesztve.³⁷

A szűk, arisztokratikus alkotmányosság ugyanis korszerűtlen, igazságtalan és veszedelmes. A „*misera plebs contribuens*”, a szegény adózó nép tagjait be kell emelni a politikai jogok birtoklói közé, hogy maguk az alkotmányosság áldásaiban részesüljenek, és érdekeltté váljanak annak megvédésében és erősítésében. A szabadság ugyanis olyan kincse az emberiségnek, amelyet ha megosztunk, kiterjesztünk másokra, az nem csökken, hanem sokszorozódik, növekszik.³⁸

Magyarország különféle nemzetiségei az alkotmányosságból való kirekesztettségük miatt könnyen prédájává válhatnak a felbomló ottomán birodalom helyébe benyomuló orosz birodalom terjeszkedésének. Annak érdekében, hogy ezt meg lehessen akadályozni, olyanná kell átalakítani az alkotmányosságot, hogy az biztosítsa a kiszélesítendő politikai közösség valamennyi tagja számára az önkormányzatban való részvételt és a személyes szabadságot. Ez védelmet nyújt a Habsburg Birodalmon belüli abszolutisztikus törekvésekkel szemben, és ellensúlyozhatja az orosz terjeszkedést. Az alkotmányosság kiterjesztése az, amely garantálja a zsarnoki törekvésekkel szembeni védelmet, az alkotmányos létet.³⁹

Ahogy Wesselényi nyomán Kölcsey fogalmazott, a jogkiterjesztés „*urbárium által nemzetet*” teremti.⁴⁰ A feudális viszonyok felszámolása, az alkotmányosság megújítása és kiterjesztése – egy végbemenő kémiai folyamat eredményeként – elősegíti „*a legnagyobb szám legnagyobb boldogságát*”, s az megnyitja az utat a polgári, középosztályi társadalom, a szabad emberek politikai közösségének, a szabad nemzetnek a megteremtése felé.⁴¹

---

dent a nép által, semmit a nép mellőzésével.” Szabad György: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196.

³⁷ *KLÖM* VI. 369–397.

³⁸ *KLÖM* VI. 369–397, kül. 378.

³⁹ *KLÖM* VI. 369–397, kül. 379. Vö: Wesselényi Miklós: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Wigand Ottónál, Lipcse, 1843, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992 (Gond. jegyz. Deák Agnes), Deák Ferenc levele Oszterhuber Padányi Józsefhez, Pest, 1842. november 10.

⁴⁰ Az idézet így hangzik: „... a kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és a többek urbárium által nemzetet akarnak”. *Kölcsey Ferenc összes művei*. (S. a. r. Szauder József és Szauder Józsefné). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 1245.

⁴¹ „*A legnagyobb szám legnagyobb boldogsága*” Jeremy Bentham kifejezésének korabeli magyarra fordítása, amelyet Széchenyitől Kossuthig a magyar liberális elit tagjai átvettek. Az *érdekegyesítés* koncepciójának rekonstrukciója az alábbi írásokon alapul: (Kossuth Lajos:) *Polémia*. Pesti Hírlap, 1841. október 16, Uő: *Viszonzás*. Pesti Hírlap, 1841. november 13, 17, Uő: *Választási rendszer a városokban*. Pesti Hírlap, 1841. november 24, Uő: *Birtokarisztokrácia. Példa külföldről*. Pesti Hírlap, 1841. december 1, 8, Uő: *Megyei hatóságkör*. Pesti Hírlap, 1842. január 6, Uő: *Megyei szerkezet*. Pesti Hírlap, 1842. január 9, Pulszky Ferenc: *Centralizáció*.

A magyar nemzet feudálisból polgárvá alakítása az „érdekegyesítés”, a jogkiterjesztő asszimiláció révén valósítható meg. Az emigráns Kossuth a kollektív jogokat eleinte az egyházi autonómia mintájára, a népképviselőt elve alapján újjászervezett és az önkormányzat alapjául szolgáló (egykor ösnépgyűlést alkotó, most megreformálást igénylő) megújított megerendszer révén kívánta biztosítani. Ezt az elképzelését később módosította és úgy látta, hogy a nemzetiségek kollektív jogait az egész országra kiterjedő (megyei, kerületi és országos szintű) egyesületi keretekben lehet és kell biztosítani.⁴²

Az arisztokratikus alkotmányosságot liberálissá (majd demokratikussá), az alávetett társadalmi helyzetűeket egyenrangú polgárokká, a kiváltságok rendszerén alapuló világot teljesítmény elvű társadalommá, az abszolutisztikus birodalmat alkotmányossá, Magyarország és az Osztrák Császárság kapcsolatát alkotmányos államok szövetségévé kell alakítani. Így lehetnek az alattvalókból állampolgárok, az urakból és szolgákból középosztályi társadalom – személyükben és egzisztenciájukban független, egymás iránt lojális – tagjai, Magyarország lakosaiból európai, civilizált, szabad magyar emberek, s a német és magyar alkotmányos törekvések kölcsönhatása pedig elősegítheti új, szilárd európai hatalmi egyensúlyviszonyok kialakulását.⁴³

Kossuth 1830/40-es évekbeli – a felvilágosodás és a liberalizmus fejlődés- és teljesítmény elvű európai polgári eszmevilága, és Wesselényi Miklós perfekcionista ihletetté váló nemesi liberalizmusa által inspirált – koncepciója és értékvilága alapvető folytonosságot mutat. Az elkövetkező két évtizedben a koncepció kitágult, módosult, nyitottabbá vált a kollektív jogok irányában, és egyre inkább liberális demokrata lett.⁴⁴

Kossuth 1850/60-as évekbeli felfogása szerint a felső rétegekhez való igazodást a társadalmi érdekek megújított és kibővített egyesítése ellensúlyozhatja, a Habsburg Birodalommal való kiegyezésnek a nemzetiségekkel való megegyezés lehet az alternatívája, a nemzetiségek jogainak pedig az egyesületi rendszer adhat teret. Az európai hatalmi átrendeződés prolóngálása, a birodalmak felbomlásának késleltetése ugyanis nem

Pesti Hírlap, 1842. február 10, 13, 17, 20, (Kossuth Lajos:) *Adalék a centralizációról fejtetgetésekhez*. Pesti Hírlap, 1842. február 20, Uő: *Eszmetársulat*. Pesti Hírlap, 1842. március 31, Uő: *Nebézségek*. Pesti Hírlap, 1842. április 17, Uő: *Ismét és ismét adó*. Pesti Hírlap, 1842. április 24, Uő: *Városi belszerkezet*. Pesti Hírlap, 1842. július 17, Uő: *Még egy szó a sz/abad/ k/irályi/ városokról*. Pesti Hírlap, 1842. július 31, Uő: *Még egy-két ok*. Pesti Hírlap, 1842. augusztus 4, Uő: *Egy új lépés a városok ügyében*. Pesti Hírlap, október 9, Uő: *Ismét egy lépés a városok ügyében*. Pesti Hírlap, 1843. február 9, Uő: *K/irályi/ városi szavazatarány*. Pesti Hírlap, 1843. február 26, március 2, Uő: *Városi polgárjog és honoráciorok*. Pesti Hírlap, 1843. március 26, Uő: *Polgárkategóriák*. Pesti Hírlap, 1843. március 30, Uő: *Két ellenvélemény*. Pesti Hírlap, 1843. április 6, Uő: *Cenzus*. Pesti Hírlap, 1843. április 9, Uő: *Városi követek az országgyűlésen*. Pesti Hírlap, 1843. május 11, Uő: *Zala s az adó*. Pesti Hírlap, 1843. április 13, Uő: *A pillanat kénytelensége*. Pesti Hírlap, 1843. április 20, Uő: *A kérdések legkényesbike*. Pesti Hírlap, 1843. június 13, július 20, 23, Uő: *Adalék a teendők többi részéhez*. Pesti Hírlap, 1843. július 27, Uő: *A megyék*. Pesti Hírlap, 1843. november 9, Uő: *Kiábrándulás*. Pesti Hírlap, 1843. december 7.

⁴² Kossuth Lajos (Vál, s. a. r., bev. jegyz. Pajkossy Gábor). *Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999)*. 107–116, 129–132. Vö. Gergely András: *Kossuth nemzeti politikája 1847–1853*. Tiszatáj, 2002/9.

⁴³ KLÖM XI. 10–80, 141–157, 168–196, 216–222.

⁴⁴ Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Kossuth Könyvkiadó-Magyar Helikon, Budapest, 1977, Uő: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

jelenti azt, hogy azok nem fognak felbomlani és örök életűek lesznek. A konstellációk változnak, s a körülményeket azok tudják majd befolyásolni, akik nem szorulnak kényszerpályára.⁴⁵

A magyar nemzet akkor lehet ura saját sorsának, s marad képes arra, hogy alakítsa saját helyzetét, ha nem válik önkorrekcióra képtelen birodalmi konstrukciók foglyává, hanem képes megújulni. A Habsburg Birodalom helyébe egységes, alkotmányos Németország és Olaszország, valamint Magyarország által kezdeményezett és vezetett államszövetség léphet. Ez rövidtávon a „közös ügyek hálójától” való tartózkodást és több irányú kezdeményezést, hosszú távon viszont a megújulás lehetőségét és valóságát teszi lehetségessé.⁴⁶

Kossuth „realista lényeglátó” volt – vonhatjuk le Bibó István alább idézett levelének tanulságát. Bibó István ugyanis szembesítette azokat a sémákat, amelyeket Kossuthról, mint nagy szónokról hallott és olvasott azzal, hogy lényeglátását korábban is elfogadta, de immár realitásérzékét is megismerte. Továbbá érzekelte azt, hogy Kossuth értelmiségi léte és ezen alapuló politikai szerepe korában modern volt és ezért a kiváltságosok világában botránykőnek számított.

„... nekem az volt a legmeglepőbb, hogy a szónokiasnak ismert Kossuthba mennyi ép realitásérzék szorult. Eddig mindig úgy fogalmaztam, hogy Kossuth történeti igazával azonosítom magam, de személyét és jellemét bizonytalannak éreztem, nagy szónok volta nem vonzott, (én inkább Bocskaival tartok, „ az retorikához nem tudok”), számon tartottam egy grófnőtől való állítólagos ifjúkori sikkasztását, idegen hölgy társaságában való menekülését Orsova felé, pojacás öltözködését külföldi útjain, s egyéb ilyen mellékes dolgait. Könyved olvasása után az az érzésem, hogy ezekre is volna néhány szavad, s kissé sajnálom, hogy minderre nem tartottad érdemesnek kitérni és sok kételkedőben azt az érzést kelthetted, hogy csak a jót mondd el. Most mind valószínűbbnek érzem azt a tételeket, hogy a legnagyobb ingerültséget azzal keltette, hogy birtoktalan létére teljesen modern, új módon, az újságírói foglalkozáson keresztül jutott döntő politikai szerephez.”⁴⁷

⁴⁵ Kossuth Lajos (Vál, s. a. r., bev, jegyz. Pajkossy Gábor). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 107–163, Szabad György: Kossuth irányadása. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196–243.

⁴⁶ Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, Gondolat, Budapest, 1987, Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján. (1860–61)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, Uő: *Az önkényuralom kora 1849–1867 /Magyarország története tíz kötetben. 6/1–2. 1848–1890. 6/1./* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, Uő: *Miért halt meg Teleki László?* Helikon Kiadó, Budapest, 1985, Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, Erdődy Gábor: *A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, Csorba László: *Az önkényuralom kora 1849–1867*. In: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. (Szerk. Gergely András). Korona Kiadó, Budapest, 1998. 293–342, Kossuth Lajos (Vál, s. a. r., bev, jegyz. Pajkossy Gábor). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 107–163, Gergely András: *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848/49-es történetéből*. Osiris, Budapest, 2001, Szabad György: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196–243.

⁴⁷ Bibó István levele Szabad Györgynek, Budapest, 1978. június 10. *Újbold-évkönyv*, 1991/1. 280–281. A levél utolsó mondata ugyan személyes természetű volt, de mivel szemléleti jelentőségű kérdésre utalt, nevezetesen arra, hogy Szekfű örökségét félrevezetőnek és kártékony-

V.

Kossuth jogkiterjesztő koncepciójának nevezetes hazai előzményei voltak. Ezek megértéséhez viszont látnunk kell azt a dilemmát, amelyben és amelyről dönteni kellett. Ez mindazok számára adott volt, akik változtatni akartak a magyarországi állapotokon. Azon, hogy Magyarország lakosai elmaradott viszonyok között élnek, kisebbségük arisztokratikus politikai keretekben, többségük pedig azokból egyenesen kizárva létezik, és valamennyien alá vannak rendelve a birodalmi politikusok abszolutisztikus döntéseinek.

Azok, akik az elmaradottság helyett a haladást óhajtották, az 1780-as években még hihették azt, hogy a haladást a bécsi kormányzat, a birodalmi központ, az uralkodó és tanácsosai képviselik és mozdítják elő, mégpedig az arisztokratikus intézményeken belül lévő kiváltságosok ellenére, azokkal szemben. Azok viszont, akik a birodalmi abszolutizmus germanizáló és civilizáló politikájával szemben a nemzeti nyelvet, a nemzeti hagyományokat, a nemzet kultúráját, identitását, alkotmányosságát védték, nagyon könnyen juthattak abba a helyzetbe, hogy a kiváltságok és az elmaradottság világot oltalmazza. Hogyan lehetett ebből a rossz körből kitörni?

Emberbarát és hazafi szerepei, civilizáció és hagyomány, haladás és baza hívószavai közül a *jozefinista értelmiség* számos tagja, így Hajnóczy József és Berzeviczy Gergely is, a *civilizációnak*, a *haladásnak* – az elmaradottsággal azonosított a nemzeti kötődéssel – a nemzeti hagyománnyal szembeállított követelményeit választotta. A *nemzeti hagyomány* és a *baza* iránti lojalitás mellett elkötelezettek közül sokan viszont az *emberbarát* szerepét és a *civilizáció*, a *haladás* követelte újításokat utasították el, s így könnyen kiváltságórzókké váltak.

Am a 18. századi lengyel nemesi reformerekhez hasonlóan Hajnóczy József és Berzeviczy Gergely is rájött arra, hogy az alkotmányosság abszolutista veszélyeztetésével szemben az alkotmányosság fundamentumának és határainak kiterjesztése nyújthat igazi védelmet.⁴⁸

Hajnóczy 1790-ben így fogalmazott:

„Az álmodozó két hipotézist tételez fel:

1. Hogy a rendek annyira a legfőbb politikai szabadságnak tartják saját törvényhozásukat, önállóságukat, minden német befolyástól való függetlenségüket, hogy bár meg akarják tartani a többi német tartományokkal közös uralkodót, de mint Írország, az összes törvényhozási tárgyakat... maguk akarják meghatározni; a királynak a törvényhozásnál csak beleegyezési jogát, végrehajtó hatalmát viszont teljes mértékben – de csak törvényes személyek útján – ismerik el.

nak tartotta, idézem: „Azt remélem, hogy Te leszel az, aki elsősorban szétoszlatod a félreértéseknek azt a kásás tömkelegét, melyet Szekfű hagyott a magyar történelemtudományra.”

⁴⁸ Hajnóczy József *közjogi-politikai munkái*. (S. a.r. Csizmadia Andor) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 29–46, *Berzeviczy Gergely magyar alkotmányterve*. (Közreadja: Marczali Henrik). Budapesti Szemle, 1933. 731. 16–40, 732. 182–200. Vö. Benda Kálmán: *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből*. Gondolat, Budapest, 1978. 105–212, H. Balázs Éva: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus. (1763–1795)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, Uő: *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen. 1765–1800*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 280–329. Poór János: *Kényszerpályák nemzedéke. 1795–1815*. Gondolat, Budapest, 1988. 162–169, *Hajnóczy József* (Vál. bev. jegyz. Poór János). Magyar szabad- elvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.

2. Hogy annyira, amennyire csak emberileg lehetséges, a jelenlegi államalkotmány Magyarországon fenn fog maradni.

A szerző azt hiszi, hogy ezt nem lehet másként elérni, mintha a nemzet legnagyobb része, tehát az, amely a fizikai és erkölcsi erővel rendelkezik, előnyt talál a törvényhozásban.

Kik ezek?

Valamennyi nem nemes, különösen a polgárok, parasztok, katonák, az összes Magyarországon és Erdélyben fennálló keresztény vallásfelekezetek alsópapsága, legyen az katolikus, görög-egyesült és nem-egyesült, evangélikus, református vagy unitárius vallású.⁴⁹

Erre a felismerésre és programra jutottak három évtizeddel később az operátumok megyei vitáinak liberális résztvevői is. Wesselényi pedig az 1830-as évek elején magát a rendi alkotmányosságot és annak intézményrendszerét értelmezte újra. A reformokat megalapozó stratégiai megfontolásokból a hallgatóságát alkotó rendi közvéleményt meg kívánta győzni arról, hogy vállalja a reformok kezdeményezését. Ezért és mivel meggyőződése volt az, hogy az alkotmányosság valóban tágítható, a jogok kiterjeszhetőek, láttatta az alkotmányosságot olyanak, amely egykori és mostani tagjainak emberi mulasztásai, önzése és szűklátókörűsége miatt került szűk bázisra, de lényege lehetővé teszi fundamentumának megújítását, határainak kiterjesztését. Ehhez kapcsolódott Kossuth, ezt fejlesztette tovább és értelmezte át.

Haladás és haza, európai civilizáció és nemzeti hagyomány, modernizáció és identitás dilemmájára tehát már volt válasz. Wesselényi koncepcióját *országgyűlési naplójában* Kölcsey Ferenc így értelmezte:

„Köztünk... népérdek név alatt legalább három különböző érdek él, miket egymással megegyeztetni, egymásba olvasztani még nem tudunk, meg nem is akarunk: a nemesség, a polgárság és a parasztság érdeke. Az első az udvarral küzd alkotmányi erőért, a másodikat nyomja; s a harmadikon pedig pártfogói felsőséget gyakorolván, azt maga alatt tartja. Másik, úgy amint áll, nem való érdek, mert a városi oligarchia érdeke az, ami él és szóra jön; a polgárság érdekei némák és tapodva vannak. S míg ez hallgat, amaz az udvar előtt fejet hajt, s a nemességgel viszálykodik. Harmadik a maga kiterjedésében még soha ki nem mondatott; s kimondatni még most is nehezen fog. S mindaddig, amíg az első ezt lenéző pártfogás helyett együttműködő testvérnek fel nem veszi: mindaddig az udvar oly csudálatos színt vehet magára, mintha a harmadikat ez első ellen ő védené. S ez a csudálatos szín valóban I. Ferdinánd óta tart; s az emiatt okozott csalódás teszi, hogy a nemesség elsői közül sok emberbarát a nemesség municipális érdekeit rossz oldalról tekinti; s ahelyett, hogy ezt a parasztság érdekével a legrövidebb úton egyesíteni törekednék: az udvar felé hajlik; s így akarja az elnyomottat védeni. S védve lehet ugyan, de felemelve ez úton sohasem!”⁵⁰

⁴⁹ Hajnóczy József *közjogi-politikai munkái*. (S. a. r. Csizmadia Andor) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 29.

⁵⁰ *KFÖM* 1266–1267.

A nemesi, arisztokratikus önkormányzati politikai rendszert ki kell terjeszteni a parasztságra és a polgárságra, hiszen ezzel lesznek érdekelték abban, hogy az abszolutizmussal szemben megvédjék az alkotmányosságot. Az alkotmányosság megvédése tehát annak kiterjesztését, átalakítását feltételezi.

Deák Ferenc 1840-ben elmondott Zala megyei követi beszámolójában az érdekegyesítés legfőbb rugóit a *szabadság* és a *tulajdon* általánossá tételében látta:

„A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon. Két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmére s e két ösztön: szabadság és tulajdon. Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örök megváltásról (örökváltságról) alkotott mostan a törvényhozás, a szabadság és a tulajdon közaldásainak első alapját tette le, s ezen alapról biztosan fog emelkedni honunk szebb jövődjője. A tulajdonnal bíró szabad polgárok számát növeli ezen törvény, pedig csak ezek által erős a haza, mert a szabadság többekkel megosztva, becsében nem vesz, sőt erejében nyer, s biztonságában növekedik ...

Nehéz a haladásnak pályája, mert ezer ellenkező magánérdekkel kell küzdeni, melyek hogy önmagukat védjék, minden lépést a polgári alkotmány felforgatására intézettnek kiáltanak; de fontos is az, mert minden lépéstől a nemzet jövője függ ...

Hajdan a véres harcok szüntelen küzdése között csak egy szent kötelességet ismertek őseink hazájuk iránt: vérrel is védeni annak jussait, s függetlenségét. Korunkban ezen szent kötelességgel még egy másik párosult: kifejtetni a nemzet szunnyadó erejét, új életet adni a szorgalomnak, s az annyi véren vásárolt béke áldásai között virágzásra emelni a hazát, melyet őseink vére vívott ki, és ismét őseink vére tartott meg számunkra ... Alkotmányos nemzeteknél, hol csak a többség határoz, minden lépés akkor biztos, midőn a kifejtett eszméket az okoknak győző ereje, s az igazságnak hatalma vívja ki, s ez el nem marad, csak kitűrni tudás kísérje.”⁵¹

„A *tulajdonnal bíró szabad polgárok*” a polgári társadalom alanyai, szabadságuk személyes szabadság, s a kifejezés az úrbéri függőségből való kibontakozásra utal. A személyes szabadság megosztása másokkal viszont – mivel az alkotmányt, a politikai szabadságot, a nemzetet erősíti – politikai jelentést hordoz.

Az 1830/40-es évek magyar liberális reformellenzékének képviselői közül szinte mindannyian – így Wesselényi, a harmincas évekbeli vezér, Kölcsey, aki talán a leginkább tudta kifejezni a liberálisok dilemmáit, Deák, az „érdekegyesítés” következetes képviselője és az ellenzék megkérdőjelezhetetlen vonatkozási személyisége, s a reformellenzék 1840-es évekbeli nagy tekintélyű szervezője és integrátora, Batthyány Lajos – az abszolutizmus ellenfeleihez, az ellenzék tagjaihoz szóltak, hozzájuk intézték mondanivalójukat, őket akarták meggyőzni arról, hogy át kell venniük a kezdeményezést az abszolutizmustól. Annyiban a régi ellenzék hagyományát követték, hogy szembenálltak az udvar pártjával, abban viszont különböztek attól, hogy nem egyszerűen tagadták az aulikusok által támogatott bécsi kezdeményezéseket, hanem magát a kezdeményezést vették át. Annál is inkább tehették ezt, mert a kormányzati kezdeményezések nem irányultak sem az elmaradottság felszámolására, sem az arisztokratikus intézményrendszer liberális korszerűsítésére, s végképp nem kívánták az abszolutizmus kiiktatását. Annál kevésbé, hiszen a bécsi kormányzat alapjában abszolutisztikus ter-

⁵¹ *Deák Ferenc beszédei.* (Összegegyűjt. Kónyi Manó). I–VI. II. kiadás. Franklin, Budapest, 1903. I. 443, 466–468. Lásd még: 218–260.

mészetű volt. Olyan, amelyet a Birodalom más tartományaiban nem korlátozott semmiféle arisztokratikus politikai önkormányzati rendszer, rendi alkotmányosság. Annyira nem, hogy az elmaradott, anakronisztikus, arisztokratikus magyar rendi intézményrendszer az 1840-es évek első felében – sőt a következő évtized végén is – a tirolói Victor von Andrian – Werburg számára még követendő, meghonosításra váró, az örökös tartományok politikai struktúrájának megújítására szolgáló politikai mintának, az abszolutizmussal szembeni ellensúlynak látszhatott.⁵²

Kossuth érdekegyesítő koncepciója tehát nem volt egyedüli, hanem illeszkedett a *nemzet* és a *szabadság* korabeli liberális értelmezései sorába. Igaz, azoknál nyitottabb volt a demokrácia irányába.

A jogkiterjesztés 1848 tavaszán törvényerőre emelkedett. Ennek eredményeként 1848/49-ben – a Krakkói Köztársaságban, Galíciában 1846-ban lezajlott nemesi felkeléssel szemben – nem (a Habsburg seregekkel háborúzó) földesuraik ellen támadtak a jobbágyok, hanem egykori földesurak és volt jobbágyok együtt küzdöttek a behatoló nemzetiségi csapatok a Habsburg reguláris seregek, az intervenciós orosz hadsereg ellen.

Abban viszont, hogy a nemzetiségek fegyvert fogtak a magyar kormány ellen – annak ellenére, hogy megkapták az egyéni jogokat –, több tényező mellett annak is szerepe volt, hogy a magyar liberálisok a *jogkiterjesztő asszimiláció* koncepciója jegyében csak egy politikai nemzetet láttak és fel sem merült bennük a kollektív jogok megadásának – Európában ekkor korántsem elterjedt és alkalmazott – gondolata.⁵³

VI.

Kossuth hazai reformkori vitapartnerei – a konzervatívok, valamint a liberális táborból Széchenyi és a centralisták – nemcsak vele vitatkoztak, hanem a liberális reformellenzék egész táborával.

A magyar konzervatívok az 1840-es évekig egyszerűen aulikusok, udvarpártiak voltak, akik az országgyűléseken, mindenekelőtt azok felső tábláján az udvart (annak kormányzatát) fenntartás nélkül támogatták. Az 1840-es években viszont támadásba lendültek azokon a fórumokon, amelyeket a reformellenzék uralt. A bécsi kormányzattal együttműködve kezdeményezték az ellenzék megyei, országgyűlési és sajtóbeli visszaszorítását és azt, hogy a rendi kormányhatóságok és a megyék főtisztviselőiből párt alakuljon saját vezéreik, az 1844-től már a magyar kancellári tisztséget betöltő

⁵² (Victor von Andrian-Werburg:) *Oesterreich und dessen Zukunft*. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1843, francia változata: *De l'Autriche et son avenir*. Amyot, Paris, 1847. Uő: *Denkschrift über die Verfassungs- und Verwattungsfrage*. Haesse, Leipzig, 1859. Vö. Joseph Redlich: *Das Österreichische Staats- und Reichsproblem*. I/1–2, II. Leipzig, 1920–1926. I/1. 59–88, kül. 77, I/2. 20–22, Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. (Ford. Zinner Judit). Gondolat, Budapest, 1982. 66, 79–80, 245, Kosáry Domokos: *A magyar és európai politika történetéből. Tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2001. 432, 536.

⁵³ A liberális nacionalizmusról: Varga János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Yael Tamir: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993, *Szabadság és nemzet. Liberális és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Gondolat, Budapest, 1993. A kollektív jogok kérdéséről lásd: Kis János: *Az állam semlegessége*. Atlantisz, Budapest, 1997. 129–184.

Apponyi György és az új erdélyi kancellár, Jósika Samu politikai támogatására. Mindenekelőtt a reformellenzék megyei és országgyűlési többségének hatalmi visszaszorítására törekedtek. Azért, hogy elkerülhessék azt, hogy az országgyűlési többség felelősségre vonhassa a kormányzatot, országgyűlési többséget szerveztek a kormány támogatására. Ennek jegyében alakították meg a Konzervatív Pártot, és ehhez igazították lépéseiket.

Az alkotmányvédő szerepét játszották el a szerintük az alkotmányosságot veszélyeztető, azt felforgató értelmiségiekkel szemben. Annyiban feltétlenül igazuk volt, hogy a liberálisok az alkotmányosság megreformálásával annak fundamentumát kívánták megváltoztatni, hiszen azt a születési szelekció, a kiváltságrendszer helyett – végső fokon – az állampolgári jogegyenlőség, a mindenkit megillető politikai és személyes szabadság alapjára kívánták helyezni. Am a konzervatív alkotmányvédelem nem volt őszinte, hiszen ők nem konzerválni akarták az alkotmányosságot, hanem maguk is annak megváltoztatására törekedtek. Azt ugyanis az abszolutizmus irányába igyekeztek átalakítani, felülről függővé tenni, az örökös tartományok politikai szerkezetéhez közelíteni annak reményében, hogy ezzel elhárul az akadály annak az útból, hogy – arra hivatkozva, hogy Magyarország a Habsburg Birodalom gazdasági előnyeit élvezze – maguk a birodalom agrárszállítóiként erősíthessék gazdasági helyzetüket. Metternich koncepcióját nem ismerték, bár azt sokban inspirálták, megvalósítását pedig – közvetve – elősegítették. Maguk is újtottak tehát, nem voltak az alkotmányosság védői. A leginkább pedig azokat támadták, akik jogkiterjesztést és asszimilációt együttesen akartak, hiszen ők mind a kettőt visszautasították. Ellenségképük volt, nem jövőképük, ellenségüknek a liberálisokat tekintették, s közülük a leginkább veszedelmesnek a harmincas években Wesselényit, a negyvenes években viszont Kossuthot tartották.⁵⁴

Széchenyi István 1830-as évekbéli írásaiból egyértelmű, hogy ő az elmaradott állapotokon változtatni akart. Semmiképpen sem tartotta elfogadhatónak a sérelmi ellenzék kiváltságőrző, a reformkezdeményezéseket elutasító magatartását. Civilizációs programot fogalmazott meg annak érdekében, hogy az elmaradott állapotokból egyéni és társadalmi kezdeményezések segítségével, törvényhozási és kormánytámogatás mellett ki lehessen bontakozni. Álláspontját a *Hitel*-ben és a *Világ*-ban elképzelt, megteremtendő közvéleménynek címezte és ennyiben a jozefinista felvilágosult abszolutista hagyományt követte. Azután, a *Stádium*-ban az országgyűlés számára logikusan végiggondolt, elemeiben és egészében egymást kölcsönösen feltételező reformsomagot dolgozott ki. Ekkor tehát az újításokat a nemesi közvéleménnyel és a kormányzattal próbálta elfogadtatni.⁵⁵

Azokat – tudjuk – mindenekelőtt a kormányzat akadályozta meg. Ezt követően a kormányzat hűtlenségi pereket kezdeményezett, az egyiket éppen Széchenyi barátja

⁵⁴ Dénes Iván Zoltán: *Közüggé emelt kiváltságőrzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

⁵⁵ Széchenyi István: *Hitel.* Pest, 1830, Uő: *Világ, vagyis felvilágosító töredékek némi hiba 's előtétlet eligazítására.* Pest, 1831, Uő: *Stádium.* Wigand Ottó, Lipcse, 1833. Vö. Wesselényi Miklós: *Balítéletekről.* Bukarest /Wigand, Lipcse/, 1833. Lásd még: Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, George Barany: *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism, 1791–1841.* Princeton University Press, Princeton, 1968, Gergely András: *Széchenyi eszmerendszerének kialakulása.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

és eszmetársa, Wesselényi ellen. Ez Széchenyit arról győzte meg, hogy a kormányzat ellenére nem lehet újításokat bevezetni és Wesselényi hibázott akkor, amikor a kormányzatot felelősségre kívánta vonni. Széchenyi korábban is egyoldalúan határozta meg saját álláspontját: elhatárolta magát a sérelmi ellenzéktől, de nem határolódott el az aulikus párttól, az udvar, a kormányzat álláspontjától. A hűtlenségi pereknek véget vető 1840-es amnesztia, a „megbékélés” után pedig ő azt feltételezte, hogy a kormányzat immár legalábbis semleges marad, de még inkább azt remélte, hogy támogatni fogja az ő reformterveit. Ezért mindinkább a reformellenzék ellen fordult, nehogy az veszélyeztesse tervei megvalósulását. Amikor pedig egyre inkább azt tapasztalta, hogy a liberális reformellenzéki közvélemény erősödik, a konzervatívok és a kormány reformszándékai iránti illúziói és saját arisztokratikus liberalizmusa jegyében a reformellenzék, azon belül is elsősorban Kossuth ellen fordult. Érzékelte ugyanis, hogy Kossuth a kormányzattal szemben áll és liberalizmusa nem zárt a demokrácia felé sem. Erre vonatkozó vitairatai – *A Kelet népe*, a *Garat*, *A Magyar Akadémia körül*, a *Wesselényi és Kossuth*, a *Mélyen számoló tanúványom* és a *Politikai programtöredékek* – mind-mind arra irányultak, miként bécsi kijárási és kormányzati szerepvállalásai is, hogy az ellenzék visszaszorítása árán a kormányzat jóindulatát megnyerje és így segítse elő saját reformterveit megvalósítását. Ez viszont oda vezetett, hogy saját reformprogramja egyre inkább csorbult, és 1830-as évekbeli liberalizmusához csak akkor tudott visszatérni, amikor – az 1850-es évek végén – elsősorban az abszolutizmussal szemben határozta meg saját álláspontját.⁵⁶

Mindenekelőtt azért, mivel eljutott immár oda, ahová az 1830-as években Wesselényi: összekapcsolta civilizációs programját az abszolutizmussal szembeni harccal. Az abszolutizmus képviselői, különösen Albrecht főherceg, a katonai kormányzó és Adolf Thierry, az akkori rendőrminiszter mindenkit, aki velük szembenállt, azonos szinten kezeltek, így a konzervatívokat és Széchenyit is ugyanúgy ellenségnek tartották, mint Kossuthot és emigráns társait. Házkutatást tartottak nála, aminek eredményeként megalábták a keresett kéziratokat, és megfenyegették, hogy megszűnik számára a magán-elmegyógyintézet menedék lenni. Azzal a lehetőséggel szembesítették, hogy köztérbolydába zárhatják, és vagyonát elkobozhatják. Ezzel szinte egyidőben, a forradalom évfordulóján Pesten a katonaság rálőtt a tüntetőkre, s a sortűz halálos áldozattal járt. Széchenyi ekkor ismét szembekerült a régi dilemmával: választania kell a karzat és a császár között. Ebben a számára feloldhatatlan helyzetben korábbi öngyil-

⁵⁶ Gr/óf/ Széchenyi István: *A Kelet népe*. (Szerk. bev. Ferenczi Zoltán). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925. 209–410, *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*. (Szerk. bev. Viszota Gyula). I–II. (Magyarország újabb kori történetének forrásai). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, 1930. I. 3–8, 13–23, 33–196, 215–227, 249–278, 280–286, 292–297, 303–320, 337–386, 389–402, 419–471, 479–528, 535–551, 561–595, 599–661, 690–743; II. 3–106, 129–241, 262–265, 276–286, 305–316, 330–394, 434, 437–438, 441–455, 457–620, 622, 635–642, 658–670, 682–832, 974–979, 1021–1030, 1044–1045, 1094–1158. Vö. Varga János: *Hehlyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 141–185, Uő: *Keresztútban a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és közéleti liberalizmus elvállása 1841–42-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 34–108, 147–153.

kossági hajlama ismét eluralkodott rajta, főbe lőtte magát és az abszolutizmus ellenfeleként halt meg.⁵⁷

Széchenyi tehát reformprogramjában kikerülte az abszolutizmus kérdését, sőt az 1840-es években a kormányzat támogatását próbálta elnyerni. Liberalizmusa arisztokratikus, antidemokratikus volt, nacionalizmusa kultúrnemzeti, politikája arisztokrata polgári, életmódja a polgári vívmányokat meghonosítani törekvő, szemlélete pedig elemeiben perfekcionista, alapjában viszont haszonelvű, utilitáriánus.

A centralisták – miközben a hazai elmaradott állapotokon őszintén és alapvetően változtatni akartak –, az abszolutizmussal szemben ugyancsak illúziókat tápláltak. Eötvös liberalizmusa emberbaráti, haladás párti gyökerekkel rendelkezett, s bár maga 1842-ben még megyepárti és nacionalista volt, s csak 1843-ban vált megyeellenessé és centralizáció pártivá, ekkor is, később is alapvető reformokat akart. Mivel 1843-ban úgy látta, hogy ezt az ellenzék nem tudja keresztül vinni, a kormányzat valódi céljait pedig nem ismerte, és meg volt arról győződve, hogy a magyar rendi intézményrendszer át kell alakítani, a kormánytól várta a kezdeményezést és ehhez ajánlkozott partnereknek. 1846 után, amikor meggyőződött arról, hogy a kormányzat nem az ő elképzeléseit valósítja meg, ismét az ellenzék sorait gyarapította teljes odaadással. 1848 őszi emigrációja után és különösen az után, hogy az önkényuralom idején lapalapítás és politikai szerepvállalás reményében visszatért Magyarországra, bár közéleti reményei nem váltak valóra, politikailag egy időre a konzervatívokhoz került közel.⁵⁸ Szemlélete viszont liberális, méghozzá antidemokrata liberális volt.

⁵⁷ Csorba László: *Széchenyi István*. Officina Nova, Budapest, 1991, Kosáry Domokos: *A magyar és európai politika történetéből. Tanulmányok*. Osiris, Budapest, 2001. 333–552. A meggyilkoltatás-legenda röpiratainak egyikét – amely 1971-ben Szabó György és Hajdúfy Miklós *Széchenyi meggyilkoltatása* című TV-filmjének alapjául szolgált – napjainkban újra kiadták és nagyon valószínű, hogy a *Hídember* utolsó jeleneteit is befolyásolta: Kacziány Géza: *Széchenyi meggyilkoltatása*. Országos Habsburg Ellenés Liga, Budapest, é.n. (2001, 1931), előzménye: Uő: *Széchenyi meggyilkoltatása 1860. április 8-án*. Budapest, 1908. Vö. Dénes Iván Zoltán: *Az abszolutizmus válsága és Széchenyi halála. (Egy legenda filmbeli újjászűletésére)*. Élet és Tudomány, 1971. X. 22. 2019–2022.

⁵⁸ Eötvös József: *Reform és hazafiság*. (Előszó, jegyz. Fenyő István). I–III. Magyar Helikon, Budapest, 1978, Uő: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. (Gond. jegyz. Oltványi Ambrus). I–II. Magyar Helikon, Budapest, 1981. A hagyományos Eötvös- és centralisták-értelmezésre lásd: Szekfű Gyula: *Valahol utat vesztettünk*. (Előszó, jegyz. szerk. Szigethy Gábor). Holnap Könyvkiadó, Budapest, 2000. Más megközelítésekre és értelmezésekre lásd: Szabad György: *Eötvös József a politika útjain*. Századok, 1971. 658–669, R. Várkonyi Ágnes. *A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban*. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973., Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv (Szerk. Kanyar József). I–II Kaposvár, 1980–1981. II. 163–189, Gergely András: *Liberalizmus és nemzet. Eötvös József és a Habsburgok az 1840-es években*. Világosság, 1990. 1–8, Deák Agnes. „A magyar nemzet jövője kultúra kérdése”. (Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója 1850–1868). Aetas, 1990/1–2. 7–28, Uő: *Eötvös József*. In: *A hatalom humanizálása. Tanulmányok Bibó István életművéről*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Tanulmány Kiadó, Pécs, 1993. 38–47, Fenyő István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum, Budapest, 1997, Eötvös József. (Vál. bev. jegyz. Veliky János). Magyar Szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998. 7–26., Tamás Gáspár Miklós: *Eötvös: a nyugat-keleti liberális*. Világosság, 1998/5–6. 3–78, Gángó Gábor: *Eötvös József az emigrációban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999.

Úgy látta, hogy az állam a személyes szabadságot fenyegeti, s a politikai egyenlőség megteremtésére hivatkozva mindinkább kiterjeszti hatókörét. A személyes szabadság kizárja a politikai egyenlőséget, a liberalizmus és a demokrácia szemben áll egymással. Eötvös szerint a birodalom inkább lehet kerete az egyéni szabadságnak, mint a nemzetállam, a politikai szabadság pedig a centralizáció és az önkormányzat bonyolult egyensúlyát feltételezi. Szinte fordított Tocquevilleként a centralizáció követelményeit pontosan meghatározta, az önkormányzat feltételeit viszont homályban hagyta. A politikai egyenlőséggel pedig szembefordul. Egykori centralista társai közül többen is nagy hévvel támadták Kossuthot. Mindenekelőtt azt hányták fel neki, hogy nem számolt a birodalmi kormányral, túlságosan ragaszkodott a megyerendszerhez, és népszerűsége törekedett. Felelőtlenséggel és népszerűség-hajhászással vádolták. Nem utolsó sorban ezzel, ami miatt a konzervatívok és Széchenyi már régen elmarasztalták: hogy demokrata. Közöttük Eötvös a felvilágosult abszolutista szellemi örökségből is merített antidemokrata liberális álláspontja kifejtésekor.⁵⁹

A konzervatívok nem akartak alapvető reformokat, Széchenyi komoly újításokat kívánt, a centralisták pedig fundamentális változásokat tartottak szükségesnek. Egyben hasonlítottak egymásra: valamennyiüknek voltak illúzióik az abszolutizmussal kapcsolatban és több-kevesebb ideig – tudatosan vagy öntudatlanul – szövetségbe kerültek az-azal. Mindhárman előbb-utóbb szembekerültek vele, de más-más állásponttal. Kossuthnak viszont valamennyien vitapartnerei voltak, többen ellenfelei lettek, s volt közöttük olyan, aki egyenesen ellensége volt.

Wesselényi, Deák és Kossuth viszont korántsem a kiváltságörző sérelmi politikát újította fel, hanem az arisztokratikus alkotmányosságot értelmezte át gyökeresen, mégpedig az abszolutizmus ellenében és a modernizáció érdekében. Wesselényi nemesi liberalizmusa hiteles volt és a reformprogram megalapozását, kidolgozását és megvalósítását szolgálta.⁶⁰

VII.

Kossuth szerint a *szabadság* a politikai önkormányzatot és a személyes szabadságot egyaránt magában foglalja. A *szabadság* ellentéte a *zsarnokság*. A zsarnokság, az önkény uralma, amely Platón szerint olyan ember uralma másokon, aki magán sem tud uralkodni. Arisztotelész viszont a zsarnokságot egy olyan ember uralmának látta, aki hatalmát nem a köz, hanem a saját érdekében gyakorolja. Kossuth értelmezése nem

⁵⁹ Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*. (Gond. jegyz. Oltványi Ambrus). I-II. Magyar Helikon, Budapest, 1981. Értelmezésére és háttérére lásd: Gángó Gábor: *Eötvös József az emigrációban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. Vö. Benjamin Constant: *A régiek és a modernnek szabadsága*. (Vál. bev. Ludassy Mária, ford. Csepeli Réka és mások). Atlantisz, Budapest, 1997, Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia*. (Ford. Ádám Péter és mások). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993, Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*. (Ford. Erős Ferenc, Berényi Gábor). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 334–443.

⁶⁰ Szabó Miklós: *A magyar nemesi liberalizmus, 1825–1910*. In: *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Gondolat, Budapest, 1993. 150–181. Lásd még: Uő: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Medvetánc-Atlantisz, Budapest, 1989. 47–108.

állt távol az ő leírásuktól sem, de a leginkább Montesquieu interpretációjával rokonítható. Azzal, amelyet *A törvények szelleméről* című művében olvasott, s amelyet mi is ott találunk meg.

Eszerint a zsarnokság egy ember uralma, amely nem a törvényeken, hanem az önkényen alapul. A zsarnok nem-törvényes, nem-alkotmányos, önkényes hatalmát egyedül, a nemesség közbejötté nélkül gyakorolja és annak csupán a vallás szab gátat. A zsarnokság alapelve a félelem: az, hogy az alattvalók félnek a zsarnoktól és egymástól.

Kossuth a zsarnokságot és az abszolutizmust rokon értelmű kifejezéseként használta. Ennek ellentéte az *alkotmányosság*. Az *alkotmányosság* értelmezésekor is – több forrás mellett – mindenekelőtt Montesquieutól merített.

Montesquieu három formáját különböztette meg az alkotmányos államnak: a demokratikus köztársaságot, az arisztokratikus köztársaságot és az alkotmányon alapuló királyságot. A demokratikus köztársaság alkotmányos állam, s az erény az alapelve. Az a meggyőződés, hogy a köz java feltétele az állam polgárai létezésének és boldogulásának, s ha a kettő összeütközésbe kerül, a köz java elsőbbséget kell, hogy élvezzen. Minthogy ez a meggyőződés át kell, hogy hasson valamennyi polgárt, emiatt ez a legnehezebben megvalósítható és fenntartható államforma. Az arisztokratikus köztársaság ugyancsak alkotmányos államforma, amely a mérsékleten nyugszik. Minthogy egy kisebbség önmérsékletét feltételezi, könnyebben tartható fenn, mint a demokratikus köztársaság. A királyság alkotmányos államforma, amelyben egy ember az alkotmány, a törvények alapján, a nemesség közvetítésével uralkodik. Ennek az államformának az alapelve a kiválóság, a kitűnni vágyás, a kivételesség. Az, hogy van fontosabb érték is, mint a pusztaság.⁶¹

Az alkotmányosság első megközelítésben a zsarnokság távoltartását, a rendezett állami állapotot jelenti. Azt a helyzetet jelöli, amelyben a törvények uralma érvényesül az emberek uralma felett. A törvények uralmát pedig a hatalomkoncentráció megakadályozása, a hatalmi ágak szétválasztása biztosítja, de a politikai önkormányzat élte. Az, amelynek tagjai személyükben szabadok, s akik politikai közösséget, nemzetet alkotnak. A szabadság a nemzet alapja, a nemzet a szabadság közege.

A *nemzet* az önkormányzat, a közélet kerete, tárgya és eredménye, tartalma pedig mindenekelőtt az alkotmányosság, a *szabadság*. A nemzet ugyanis *politikai közösség*, amelyet a leszármazás, a közös múlt, annak emlékezete, az annak során átélt élmények, a nemzeti nyelv, a kultúra és elsősorban az alkotmányosság, a jogok és kötelesek gyakorlása határoz meg. A nemzet az alkotmányosságon alapul, az pedig a szabadságon. A közösség ügye a szabadság ügyével szétválaszthatatlanul összekapcsolódik, az egyik a másik nélkül értelmezhetetlen. A szabadság élményét és áldásait a nemzet, a politikai közösség biztosítja az egyénnek, aki jogaival élve válik szabad emberré, a politikai közösség iránti kötelesegeit pedig magától értetődően teljesíti, hiszen a saját közösségét, saját szabadságát szolgálja ezzel.

Kossuth *liberális nacionalista* eredetű, *demokratikus* irányú, *republikánus* ihletettségű *nemzet- és szabadság-értelmezése* feltételezi egymást, ahogy *politikai és egyéni sza-*

⁶¹ Montesquieu: *A törvények szelleméről*. (Ford. Csécsy Imre, Sebestyén Pál). Osiris-Attraktor, Budapest, 2000. 56–212. Vö. Judith N. Shklar: *Montesquieu*. (Ford. Pálosfalvi Tamás). Atlantisz, Budapest, 1994. 89–141, Kis János: *Alkotmányos demokrácia. Három tanulmány*. Indok, Budapest, 2000. 46–103.

badtság-interpretációja is egymásra vonatkozik. A közösség ügye és a szabadság ügye az ő értelmezésében elválaszthatatlan egymástól.

Szembeállításuk ugyanis mindkettőt meghamisítja: a közösség ügyét éppúgy, mint a szabadság ügyét. Ezt az összefüggést úgy száz esztendővel később Bibó István így fogalmazta meg:

„Ahhoz, hogy egy európai közösség modern politikai fejlődése harmonikus és egyenes vonalú legyen, lényegileg egy dolog szükséges: az, hogy a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen. ... az ... kell, hogy...mikor az egyes ember... felszabadul a felette Isten kegyelméből hatalmaskodó társadalmi erők lélektani nyomása alól, akkor világos és kézzelfogható legyen, hogy az egyes ember ... felszabadulása egyben az egész közösségnek a felszabadulását, kitágulását és külső és belső meggazdagodását jelenti. ... Sajnos, annyira megszoktuk már, hogy észre sem vesszük, micsoda szörnyű fából vaskarika ... elvárni és kifejleszteni a szabad ember jellegzetes erényeit, a spontán lelkesedést, a tudatos önfeláldozást és a felelős aktivitást egy olyan közösségért, mely nem biztosítja a szabad ember kifejlődésének az elemi feltételeit.”⁶²

⁶² Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. (Vál. szerk. Huszár Tibor, ifj. Bibó István). I-IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986–1990. II. 219.